

І. В. Тимошенко, канд. юрид. наук, старший викладач кафедри державно-правових дисциплін ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”

ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена юридичній відповідальності за порушення виборчого законодавства України як ефективному виду спеціальних (юридичних) гарантій політичних прав громадян України. Основна увага зосереджена на принципах юридичної відповідальності, що дозволяє правильно застосовувати охоронні норми та вирішувати справи за наявності прогалин і колізій у праві.

Ключові слова: вибори, виборче законодавство, виборче право, юридична відповідальність, принципи юридичної відповідальності.

Статья посвящена юридической ответственности за нарушение избирательного законодательства Украины как эффективному виду юридических гарантий политических прав граждан Украины. Основное внимание обращено на принципы юридической ответственности, что позволяет правильно применять охранительные нормы.

Ключевые слова: выборы, избирательное законодательство, избирательное право, юридическая ответственность, принципы юридической ответственности.

Постановка проблеми. Виборче законодавство України на сьогоднішній день являє собою сукупність нормативно-правових актів, які приймалися в різний час і стосовно окремого типу виборів чи референдуму, а отже, не здатні забезпечити уніфікованих підходів до законодавчого закріплення гарантій виборчих прав, якнайповнішого забезпечення практичного втілення основних принципів виборчого права та наблизитись до міжнародних стандартів у цій сфері. Діалектика співвідношення прав і обов'язків вимагає від демократичної держави, яка визнає основні виборчі права громадян, забезпечити гарантії їх здійснення. Проблеми вдосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення виборчого процесу в цілому та гарантії виборчих прав зокрема є надзвичайно важливими для українського державотворення, подальшої демократизації суспільства та становлення правової держави.

Мета статті. У зв'язку з процесами глобалізації змінюється характер та зміст гарантій виборчих прав громадян України, все більшого поширення на національному рівні набувають міжнародні стандарти у сфері виборів. Таким чином, серед існуючих видів гарантій юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства, будучи закріпленою на міжнародному та національному рівнях, здатна виступати як ефективний засіб забезпечення виборчих прав громадян. Вивчення різних її аспектів дозволить глибше зрозуміти сутність виборчої системи держави та запропонувати шляхи вдосконалення законодавства про вибори.

Так, керівні ідеї, загальна спрямованість та суттєві риси відповідальності за порушення виборчого законодавства України глибше розкриваються через принципи, що визначають зміст нормативного регулювання правових інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема принципів юридичної відповідальності достатньо розроблена в національному правознавстві. Будучи одним із основних елементів юридичної відповідальності, принципи розкривають внутрішні закономірності існування та розвитку юридичної відповідальності, виявляють її природу та сутність [1, с. 516]. Проблема принципів торкається першочергових теоретичних питань правознавства, бо визначення їх сутності дозволяє з'ясувати основи формування правового інституту, саме через принципи розкриваються глибинні, стійкі зв'язки цього правового інституту. Пізнання принципів юридичної відповідальності дозволяє правильно застосовувати охоронні норми, вирішувати справи за наявності прогалин у праві.

Більшість авторів вважають, що в основі всіх видів юридичної відповідальності є одні й ті ж самі принципи [2, с. 367; 3, с. 322–325], однак варто звернути увагу, що різні автори виокремлюють різні принципи юридичної відповідальності.

Так, О. Е. Лейст виділяє принципи законності, обґрунтованості, доцільності та гуманізму, змагальності процесу, своєчасності та невідворотності покарання [2, с. 367–371], Ю. А. Дмитрієв додає ще й принцип одноразового застосування відповідальності [4, с. 322]. Інший автор, В. М. Баранов

виділяє ще принцип індивідуалізації покарання [4, с. 516], а І. Н. Сенякін обмежується виділенням лише принципів законності, обґрунтованості, справедливості, доцільності і невідворотності [5, с. 599].

Юридична відповідальність – це інститут матеріального права, тому її принципами є справедливість, гуманізм, законність, невідворотність настання, доцільність, індивідуалізація та винність діяння. Не є доречним використовувати принципи, на які вказують деякі автори, такі як змагальність процесу і право на захист особи, притягнутої до відповідальності (О. Е. Лейст) [6, с. 322–328]; регламентованість здійснення (Б. Т. Базилев) [7, с. 87]; офіційність, публічність (Т. В. Заметіна) [8, с. 93], оскільки це принципи не юридичної відповідальності, а принципи юридичного процесу.

Невирішені раніше частини проблеми. Досліджуючи юридичну відповідальність за порушення норм виборчого законодавства, необхідно з'ясувати, чи всі загальнотеоретичні принципи юридичної відповідальності для неї є прийнятними, чи немає нових принципів і які з принципів мають найбільше значення у захисті виборчих прав суб'єктів та учасників виборчого процесу.

Виклад основного матеріалу. Звісно, основним принципом юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, як і будь-якої іншої відповідальності, є принцип законності, який, маючи загальноправове значення, полягає у вимозі чіткого та однакового дотримання правових приписів і в юридичній відповідальності за порушення норм виборчого законодавства набуває більш конкретного вираження.

По-перше, права, що порушуються, повинні мати чітке законодавче закріплення в нормативно-правових актах. Закріплення виборчих прав здійснюється Конституцією України, законами України “Про вибори Президента України”, “Про вибори народних депутатів України”, “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”, “Про Всеукраїнський та місцеві референдуми” та іншими актами.

По-друге, сама юридична відповідальність і міра покарання встановлюються нормативно-правовими актами і лише рівня закону. Ні підзаконні акти, ні тим більше правозастосовчі акти юридичну відповідальність не встановлюють. Під час розслідування конкретної справи по факту порушення виборчого законодавства правозастосовчі органи керуються лише діючим у даний момент законодавством. Хоча тут варто зазначити, що за загальним правилом, закон, що відміняє чи пом'якшує відповідальність за конкретне діяння, має зворотну силу.

По-третє, процедура юридичної відповідальності повинна бути прописана в нормативно-правових актах. Цивільно-правова відповідальність реалізується відповідно до Цивільно-процесуального кодексу України, кримінальна – за нормами Кримінально-процесуального Кодексу України, процедурні питання адміністративної відповідальності закріплені безпосередньо у Кодексі про адміністративні правопорушення та Кодексі адміністративного судочинства України, що стосується конституційно-правової відповідальності, то процедури її реалізації закріплені в Конституції України, частково у Цивільно-процесуальному кодексі України та в деяких законах України.

З огляду на те, що виборчі правовідносини тісно пов'язані з політичною системою суспільства та зачіпають інтереси суб'єктів публічної влади, велике значення набуває принцип обґрунтованості відповідальності. Це означає необхідність всебічного й аргументованого дослідження обставин справи, встановлення факту вчинення суб'єктом конкретного порушення, дослідження доводів сторін і змісту нормативних актів, на які вони посилаються. Недотримання суб'єктами вказаного принципу призводить, наприклад, до того, що суди, виконуючи під час виборчої кампанії значний обсяг роботи, змушені розглядати явно необґрунтовані вимоги.

Варто акцентувати увагу на принципі доцільності, що означає необхідність відповідності покарання, що накладається, суспільній небезпеці правопорушення та шкідливості наслідків. У літературі цей принцип досить часто розглядається у контексті з принципом гуманізму. Передбачається можливість пом'якшення покарання правопорушникам, які розкаялись у вчиненому й відшкодували збитки тощо. Але, як бачимо, принцип доцільності має й іншу сторону, яка звернена до законодавця. За правопорушення, що являє собою значну суспільну небезпеку, повинна встановлюватись більш сувора відповідальність. На сьогоднішній день за більшість порушень виборчого законодавства встановлена адміністративна відповідальність, що передбачає стягнення грошових штрафів. Суми штрафів, порівняно із грошовими коштами, що витрачаються на виборчу кампанію, незначні, а кримінальна відповідальність за порушення норм виборчого законодавства передбачає більш суворе покарання, але надто ускладнена в реалізації на практиці. Таким чином, на нашу думку, принцип доцільності правильніше називати принципом адекватності

(відповідності) наслідків правопорушення та покарання. У сучасних умовах юридична відповідальність, що покладається на порушників норм виборчого законодавства, на наш погляд, у більшості випадків не може бути визнана такою, що відповідає ступеню суспільної небезпеки правопорушень.

Принцип невідворотності покарання означає, що жодне правопорушення не повинно залишитись нерозкритим, не потрапивши у поле зору держави та суспільства, не отримавши осуду з їх боку. Ефективність дії вказаного принципу у сфері виборчих правовідносин залежить від низки факторів:

- від надійності та юридичної досконалості виборчого та процесуального законодавства, що дозволяє точно кваліфікувати діяння як правопорушення, визначити винувату особу та застосувати до неї відповідні заходи стягнення та покарання;
- від змісту діяльності та компетентності державних органів, насамперед виборчих комісій всіх рівнів, які організують виборчий процес, а також правоохоронних органів, основним завданням яких є виявлення та розслідування різних правопорушень;
- від загальної політичної ситуації в країні, яка сприяє або перешкоджає порушенню норм виборчого законодавства, від ступеня довіри населення виборчому процесу, державі в цілому.

Для юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства реалізація принципу невідворотності надзвичайно важлива, оскільки виборча деліктність має високі показники латентності [9, с. 6]. Практична реалізація принципу невідворотності потребує вирішення відразу кількох проблем. По-перше, при встановленні відповідальності за певні порушення виборчого законодавства України законодавець має враховувати реальну можливість контролю з боку органів державної влади за сферою виборчих відносин. Як бачимо, у цій сфері відносин принцип невідворотності майже не діє, причиною цього є саме відсутність можливості здійснювати реальний контроль за вказаними відносинами, відсутність ефективних інструментів для викриття та фіксації порушень виборчого законодавства. По-друге, невідворотність відповідальності зумовлюється її доцільністю. У даному випадку мається на увазі потреба чіткого уявлення законодавцем реальної можливості подолання відповідних правопорушень виключно за допомогою встановлення конкретних видів юридичної відповідальності.

На жаль, як свідчить практика, дія вказаного принципу в сфері виборчих правовідносин несуттєва: кількість осіб, що притягуються до адміністративної відповідальності, незначна, а випадки винесення судових рішень у кримінальних справах загалом поодинокі, у той час, як за оцінками спостерігачів, різних експертів та політологів вибори в Україні супроводжуються постійними порушеннями виборчого законодавства [10].

Що стосується принципу одноразовості відповідальності, то він означає, що за одне правопорушення може бути винесене одне покарання, однак варто наголосити, що це не виключає можливості винесення складного покарання, що складається з декількох видів, наприклад, підробка, тобто виготовлення виборчого документа невстановленого зразка чи виготовлення у спосіб, не передбачений законом, внесення до виборчого документа завідомо неправдивих відомостей або будь-яка інша його підробка, а так само використання завідомо піддробленого виборчого документа чи виготовленого у спосіб, не передбачений законом, вчинені членом виборчої комісії або іншою службовою особою, а так само завідомо неправильний підрахунок голосів або завідомо неправильне встановлення чи оголошення результатів виборів може каратися позбавленням волі і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Також не є порушенням цього принципу можливість зміни винесеного рішення у вищестоящій інстанції, перегляду за нововиявленими обставинами, а також у разі амністії чи помилування. У всіх перелічених випадках мова йде про відміну попереднього рішення і винесення нового. Все це лише стадії процесу реалізації юридичної відповідальності.

Окрім цього, можливі випадки, коли за одне порушення виборчого законодавства передбачається адміністративне стягнення і відповідальність згідно з цивільним правом. Наприклад, поширення неправдивої інформації щодо кандидата є адміністративним правопорушенням, у той же час подібне діяння передбачає настання відповідальності згідно з цивільним законодавством. Аналіз законодавства дозволяє говорити, що цивільно-правова відповідальність може доповнювати інші види юридичної відповідальності. Відбувається це у випадках, коли порушення виборчого законодавства завдає шкоди не лише суспільним, публічним, але й приватним інтересам. Це означає не порушення принципу одноразовості відповідальності, а винесення складеного покарання в межах реалізації юридичної відповідальності за одне правопорушення.

Особливе значення для виборчого права отримав принцип своєчасності юридичної відповідальності. В умовах короткоплинності виборчої кампанії часовий фактор завжди має визначальну роль [11, с. 21]. Окрім цього, притягнути винувату особу, що допустила порушення норм виборчого права, але в результаті перемогла на виборах, досить складно. Тому принцип своєчасності юридичної відповідальності відносно виборчого процесу, на наш погляд, має проявляти себе через негайне виявлення та попередження вчиненого порушення виборчого законодавства. Повільність у застосуванні заходів, що передбачені конкретним видом юридичної відповідальності, як правило, призводить до визнання такої відповідальності неефективною, оскільки вона сама та встановлені нею санкції втрачають свою актуальність, перестають відповідати як самому правопорушенню, так і тим соціальним умовам, за яких воно було вчинено. Варто пригадати вибори Президента 2004 року та наслідки, до яких призвели фальсифікації, і результати порушених справ у 2004-2005 роках.

Вказані принципи перебувають у визначеній невідповідності, тому досягнення компромісу й взаємного балансу під час їх законодавчого регулювання є одним із основних завдань законодавця.

Висновки. В сучасних умовах функціонування нестабільного та суперечливого законодавства не можна очікувати від суб'єктів та учасників виборчого процесу ні знання своїх прав та обов'язків, ні поваги до існуючої правової системи, а отже, вчинення порушень виборчого законодавства є закономірністю. Проведене дослідження принципів юридичної відповідальності свідчить, що всі загальні принципи різною мірою реалізуються при застосуванні юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства, хоча їх виявлення у сфері боротьби з порушеннями законодавства про вибори має свою специфіку, що зумовлена складним (неоднорідним за правовим статусом) суб'єктним складом виборчих правовідносин, часовою обмеженістю виборчої кампанії та періодичним характером виборчого процесу. Розглянуті принципи юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства потребують як подальшого теоретичного осмислення й відповідного відбиття в доктринальному розвитку юридичної ретроспективної відповідальності, так і комплексного законодавчого оформлення, що, безумовно, позитивно вплине на вдосконалення законодавства про вибори та практику його застосування.

Список літератури

1. Теория государства и права : учебник / [под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова]. – М. : ИНФРА М-НОРМА, 1997. – 566 с.
2. Общая теория государства и права. Академический курс : учебник для вузов : в 2 т. / [отв. ред. М. Н. Марченко]. – М. : Зерцало, 1998–1998. – Т. 2. – 1998. – 622 с.
3. Принципы юридической ответственности. Общая теория права : учебник для юрид. вузов / [Дмитриев Ю. А., Казьмин И. Ф., Лазарев В. В. и др.] ; ред. А. С. Пиголкин. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. – 378 с.
4. Теория государства и права : учебник / [под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова]. – М. : ИНФРА М-НОРМА, 1997. – 566 с.
5. Сенякин И. Н. Юридическая ответственность / И. Н. Сенякин // Теория государства и права : курс лекций / [ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько]. – М. : Юристъ, 2001. – С. 595–611.
6. Лейст О. Э. Принципы юридической ответственности / О. Э. Лейст // Общая теория права : учебник для юрид. вузов / [ред. А. С. Пиголкин]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. – С. 320–332.
7. Базылев Б. Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы) / Базылев Б. Т. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1985. – 119 с.
8. Заметина Т. В. Федеративная ответственность как элемент правовой политики России / Т. В. Заметина // Правовая политика: федеральные и региональные проблемы : материалы научн. конф. (г. Саратов, 22–23 июня 2000 г.). – Тольятти : Изд-во ВолГУ, 2001. – С. 92–94.
9. Додин Е. В. Административная деликтология : курс лекций / Додин Е. В. – Одесса : АО БАХВА, 1997. – 116 с.
10. Прес-реліз Комітету виборців України на тему “Стан та перспективи розслідування кримінальних справ за фактами порушення законодавства під час виборів Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvu.org.ua/doc.php>.
11. Ставнійчук М. І. Строки у виборчому процесі: правові проблеми визначення поняття, класифікації та обрахунків / М. І. Ставнійчук // Право України. – 2003. – № 10. – С. 21–28.

Summary

This article is devoted to legal liability for violating election laws of Ukraine as an effective form of special (legal) guarantees political rights of citizens of Ukraine. The main focus on the principles of legal

liability, which allows properly apply security standards and decide the case if gaps and conflicts in the law.

Отримано 11.02.2011

Тимошенко, І.В. Принципи юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України [Текст] / І.В. Тимошенко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. - № 1 (4). – С. 45-49.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”